

BAYBURT/AYDINTEPE YÜZEY ARAŞTIRMASI IŞIĞINDA BÖLGENİN ESKİÇAĞ TARİHİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Süleyman ÇİĞDEM

Doç.Dr., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Tarih Bölümü

scigdem@atauni.edu.tr

Öz

Aydıntepe İlçesi Bayburt'un kuzeybatısında yer almaktadır. Bölgede yapılan araştırmalarda yerleşim tarihinin Eski Tunç Çağı'ndan itibaren başladığı görülmüştür. 2008 yılında gerçekleştirdiğimiz yüzeye araştırmalarında bölgenin Tarihöncesi çağlarını ve Eski Çağın aydınlatacak höyükler, gözetleme kuleleri ve Erken dönemlerden başlayıp Ortaçağ'a kadar devam ettiği anlaşılan önemli bir kült alanı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Aydıntepe, Eski Tunç Çağı, Roma Çağı.

An Evaluation of the Ancient Historical Age of Bayburt/Aydıntepe in The Light of Surface Survey

Abstract

Aydıntepe is located in the northwest of Bayburt. The researches show that the settlement in the region dates back to the Early Bronze Age. Hill towns, observation towers and an important cult centre that began in the early ages and continued up to the middle ages were determined in the surface survey that we undertook in 2008 in order to shed light on the prehistoric and ancient periods of the region.

Keywords: Aydıntepe, Early Bronze Age, Roma Age.

Bayburt ve çevresinin Eskiçağ Anadolu'sunda özellikle de Kuzeydoğu Anadolu bölge tarihi içerisinde önemli bir yer tuttuğu yadsınmaz bir gerçektir. Bu çalışmada 2008 yılında Bayburt ili Aydıntepe ilçesinde gerçekleştirdiğimiz yüzey araştırmalarına dayanılarak, Aydıntepe ve çevresinin Tarihöncesi çağlarda ve Eski Çağdaki konumu ortaya konulmaya

çalışılacaktır¹. Çalışmamızın girişinde bölgenin kısa bir coğrafi tanımlaması yapıp ardından konumuzla ilgili tespit ettiğimiz eserler verilecek, sonra da bu eserler ve buluntular üzerinden bölgenin söz konusu dönemlerdeki durumu incelenecektir.

Bayburt İlinin iki ilçesinden biri olan Aydıntepe 40 derece 24 dakika kuzey enlemi, 40 derece 10 dakika doğu boylamında olup, doğu ve güneyden İl Merkezi, kuzeyden Trabzon, batıdan Gümüşhane illeriyle çevrilidir (Harita 1), (Resim 1). Bayburt İl Merkezinin kuzeybatısında, kendi adı ile anılan ovanın kuzeyinde, Kuzey Anadolu sıradağlarının bir bölümünü oluşturan, Trabzon ve Bayburt İllerinin doğal sınırını çizen Soğanlı Dağlarının ovayla birleştiği yamaçta kurulmuştur (Hacıhasanzade, 2007: 159; http://www.aydintepe.bel.tr/index.php?option=com_content&view=).

Deniz seviyesinden yüksekliği 1650 m, yüzölçümü 473 km² dir. İlçenin en önemli dağları olan Soğanlı Dağları, kara iklimin etkisi ve tahripler sonucu orman örtüsünden hemen hemen mahrumdur. Bu dağların en önemli özelliği yayla ve avcılığa elverişli olması, geniş otlaklarının bulunmasıdır. İlçenin doğal bitki örtüsü geç kuruyan mera, çayır ve bozkırdır. Doğu Anadolu ikliminin etkisi altında bulunan ilçede kışlar soğuk ve kar yağışlı, yazlar kurak ve sıcak geçer.

2750 m. yüksekliğe sahip Soğanlı Dağlarının kuzey yamaçlarında Karadeniz ikliminin etkisi görülür. İlçenin belli başlı akarsuları Çoruh Nehrinin kollarını oluşturan küçük derelerdir. Aydıntepe ovasını ikiye ayırarak doğu-batı doğrultusunda uzanan Çoruh Çayı Çoruh Nehrinin en büyük koludur. Ayrıca Çatıksu, Sorkunlu, Gümüşdamla ve Sırataşlar dereleri Çoruh Nehrinin havzasında yer alan önemli kaynaklardır. Bu derelerde yılın her mevsiminde su bulunur.

İlkbahar ve Sonbaharda bu derelerin taşıdıkları su miktarı artar. İlçenin en önemli tarım alanı, yükseltisi 1450-1550 metreler arasında yer alan (Özey, 1994: 438) ve Bayburt ovasını oluşturan dört büyük oviden biri olan Aydıntepe ovasıdır (Hacıhasanzade, 2007: 51). Bunun dışında ovaya açılan dere boylarında tarıma elverişli küçük düzlükler bulunur.

---

¹ Bölgedeki çalışmalarımızı 2002 yılından itibaren Prof.Dr. Hüseyin Yurttaş ve Prof.Dr. Haldun Özkan ile gerçekleştirmekteyiz. Her konudaki katkı ve emekleri için kıymetli dostlarıma sonsuz şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca Aydıntepe’de gerçekleştirdiğimiz çalışmalarda gösterdiği yakın ilgi ve alaka için Aydıntepe Belediye Başkanı Sayın Orhan Eraslan’a çok teşekkür ediyorum.

İlçe arazisi 110.000 dekar ekilebilir, 50.000 dekar çayır, 10.000 dekar orman, 3000.000 dekar mera ve yayla, 380.000 dekar kayalık ve dağlık alandır (Hacıhasanzade, 2007: 160). Bu arazi dağılımı Aydıntepe ve çevresinde hayvancılık ve hayvancılığa dayalı tarımın yoğun bir geçim kaynağı olduğunu gösterir.

Yayla Yerleşmeleri:

Çovrang Yayla Yerleşmesi: Aydıntepe'nin 5 km. kuzeybatısında yamaç yerleşmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Resim 2). Yüzeyde Ortaçağ ve Yakınçağ dönemi keramikleri bulunmaktadır.

Göller Mevkii: Bu yerleşmenin yaklaşık 2300 metre kuzeydoğusunda Göller Mevkii olarak adlandırılan alanda (Resim 3), güney-kuzey istikametinde düzensiz büyük moloz taş bloklardan oluşturulmuş yaklaşık 4.00 m. uzunluğunda, 1.20 cm kalınlığında harçsız bir duvarın temel izleri yer almaktadır. Duvarın kuzey ucu ana kayaya göre şekillendirilmiş olup, doğu-batı yönündeki uzunluğu 1 m.dir. Yaptığımız incelemelerde erken dönemlere ait herhangi bir buluntu ele geçirilememiştir. Bu yerleşim alanının kuzeyinde Soğanlı Dağları silsilesi içerisinde yer alan Sarıyaylalar yer almaktadır. Bu alan bazı araştırmacılar tarafından kale olarak da yorumlanmış ise de mevcut yüzey bulgularından yola çıkılarak bu tespiti yapmak güç gözükmemektedir (Ünsal, 2006: 171; Sükut, 2007: 66). Bölgenin yol bağlantısı içerisinde, Bayburt-Aydıntepe üzerinden Soğanlı dağları aşılarak Karadeniz'e ulaşan yayla yollarının varlığı da bilinmektedir. Bölgede yaptığımız yüzey araştırmalarında bu yol bağlantısı üzerinde yer alan hanların tespit edilmiş olması, Göller mevkiinde yer alan izlerin bu açıdan da irdelenmesi zorunluluğunu ortaya koymaktadır.

Aydıntepe Höyük: Aydıntepe ilçe merkezi içinde, ilçenin güneybatısında yer alan höyük, batı yönünde yer alan ana caddeden 35 m. yükseklikindedir. Höyük Mezarlık Tepe, kayalık Tepe veya Kalamaç Tepe olarak da adlandırılmaktadır (Sagona-Sagona, 2004: 120; Ünsal, 2006, 187; Sükut, 2007: 66). Yüksek doğal bir tepe üzerinde, geniş bir alana yayılan höyüğün büyük bir kısmı mezarlık olarak kullanılmaktadır (Resim 4). Eski Tunç, Demir Çağ, Roma Dönemine ait keramiklerle karşılaşmıştır.

Aydıntepe Kale Mahallesi sınırları içerisinde oda şeklinde bir kayalara oyulmuş bir mezar odası da yer almaktadır (Resim 5). 2.90 m.x2.70 m. ebatlarında 1.80 m. Yüksekliğindeki bu mekan kayalık olan düzeltilip ve

oyularak elde edilmiştir. İçerisi Horasan harcı ile sıvanmış, girişi doğu yönünden açılmış, batı yönünde yer alan duvar ise tahrip olmuş durumdadır. Mevcut durumuyla hangi amaç için yapıldığını belirlemek güç gözükmektedir. Daha önce bu alanda inceleme yapan Sinclair, bu alanının kaya mezarı olduğu ve Geç Antik Döneme tarihlendirilmesi gerektiği görüşündedir (Sinclair, 1989: 261). Sagona ise, bizim de tahmin ettiğimiz şekilde ya bir sarnıç veya mahzen ya da mezar odası olarak tanımlamaktadır (Sagona-Sagona, 2004: 120).

Aydıntepe Yeraltı Şehri: İlçe yerleşim alanının hemen altında yer alan yeraltı şehri 2-2.5 m. aşağıda tuf anakaya tek girişli olarak oyularak yapılmıştır (Sinclair, 1989: 261-262) (Resim 6-7). Uslu, yeraltı şehrinin yapısını şöyle tarif etmektedir (Uslu, 1980: 65); “*Toprak üstünde tesadüfen açılan bir delikten girildikten sonra, tünelle başlayan bazı kalıntılar, adeta bir cadde niteliğine sahip olan yolun her iki tarafında karşılıklı mekânlar halinde sıralanırlar. Kemerli bir açıklıkla kare şeklindeki odalara girilmektedir. Tonozlarla örtülü olan bu odalar birbirleriyle aynıdır. Bu yol ve etrafındaki mekânların 5 km. kadar devam ederek Arpalı (Niv) Köyünde son bulduğu söylenir. Ayrıca bahsedilen yol, bir noktada doğu ve batı yönlerinde daha alçalan diğer mekânlara ayrılmaktadır*”.1989-1990 ve 1997 yıllarında bu alanda Erzurum Müzesi tarafından üç dönem kazı çalışması yapılmıştır (Özkorucuklu, 1992: 233 vd.; Erkmen, 1999: 313 vd.). Yakutiye Mahallesi, Kale Mahallesi ve Cumhuriyet Meydanı’nın da 3 ayrı galeri tespit edilmiştir (Özkorucuklu, 1992: 234). Günümüzde Yakutiye Cami avlusundan tek bir giriş verilerek yeraltı şehrinde büyük bir düzenleme yapılmıştır. Sinclair, yeraltı şehrinin tarihlendirilmesini güç olarak görmektedir (Sinclair, 1989: 262). Yeraltı şehrinde yapılan çalışmalar sonucunda çok miktarda özellikle Ortaçağ’a tarihlendirilebilecek çanak-çömlekler ve metal eserler tespit edilmiştir (Resim 8-9-10-11).

İncili Tepe/İncili Höyük/Kepeçeli Höyük: Aydıntepe ilçesinin 5.2 km. güneyindeki İncili köyünün yaklaşık 1 km. doğusunda (Resim 12), Aydıntepe-Bayburt yolu üzerinde, yoldan 3.00 m. yükseklikte kuzey-güney doğrultusunda 64.20 m., doğu-batı doğrultusunda 27 m. dir (Sagona-Sagona, 2004: 118; Ünsal, 2006: 188; Sükut, 2007: 67). Höyük yüzeyinde Eski Tunç, Demir Çağ ve Orta Çağ-Modern Dönem keramikleri bulunmaktadır (Sagona-

Sagona, 2004: 118). Koruma altın alınması gereken höyüğün etrafı tarlalarla çevrili olup, doğu tarafındaki tarlada iskelet kalıntılarına rastlanmıştır.

İncilitepe II: İncili köyünün 1 km doğusunda 1 dönümden fazla büyük bir alanı kapsamaktadır (Resim 13). Aydın-tepe'ye giden yolun güneyinde, yoldan 9-10 m. aşağıda düz bir alanı kapsar. Yüzeyde Demir Çağ ve Ortaçağ keramikleri bulunmaktadır.

Çorak: İncili Tepe'nin yaklaşık 200 metre doğusunda Bayburt-Aydın-tepe yolunun doğusunda yol seviyesinde yer almaktadır² (Resim 14). Kuzey, güney ve doğu tarafları tarlarla kaplı olan höyük yüzeyinde, özellikle yakın dönem keramikleri görülmektedir.

Örenler: Çayırköprü köyünün 2.2 km. kuzeyinde, Aydın-tepe yolu üzerinde büyük bir alanı kapsamaktadır (Resim 15). Alan ortasından yol geçmektedir. Erken Demir Çağ, Orta Çağ ve Yakın Dönem keramik parçaları görülmektedir.

Kızıllar Mevkii: Aydın-tepe İlçesi'nin güneydoğusunda yer alan Yakutiye Mahallesi sınırları içerisinde yer alan Kızıllar mevkii günümüzde tamamen tarımsal alan olarak kullanılmaktadır (Resim 16). Yüzeyde Eski Tunç ve Yakın Dönem keramikleri tespit edilmiştir.

Kilisetepe/Uzun Kiliseler: Aydın-tepe ilçe merkezinin güneydoğusunda, Aydın-tepe-Çayırköprü yolunun 1. kilometresinde, yolun kuzeyinde yer almaktadır (Resim 17). Yol alanı ikiye bölmektedir. Büyük bir alanı kapsayan yerleşim alanının doğusu nekropol görünümünde olup yüzeyde mezar tuğlaları bulunmaktadır. Yerleşim alanı yüzeyinde Orta Çağ ve Yakın Dönem keramikleri yer almaktadır.

Vang Deresi Kült Alanı: Yukarı Kırzı Köyü'nün kuzeydoğusunda bulunan alana, Çatıksuyu yolundan 3 km. gidildikten sonra, doğuya doğru 2 km. gidilerek ulaşılmaktadır (Resim 18). Kült alanı yoldan 68. m. yükseklikte yer almaktadır. Yaklaşık 10 m. yüksekliği bulunan ana kayanın en üst noktası düzleştirilmiş, bu alana çıkan kaya basamakları ve 3 adet sunu çukuru yerleştirilmiştir (Resim 19). Bu alanın hemen güneyinde kaya yüzeyine oyulmuş haç işaretleri bulunmaktadır. Yüzeyde Erken Demir Çağ, Roma Dönemi ve Orta Çağa ait keramiklerle karşılaşılması kült alanının hemen hemen her dönem kullanıldığını göstermektedir. Gerek yüzey buluntuları

---

² Sagona bu alanı İncili Tepe'nin yayılım alanı içerisinde değerlendirmektedir, Sagona-Sagona 2004, 118.

gerek kaya basamakları ve sunu çukurları kült alanının en erken Geç Roma döneminde kullanılmış olabileceğini göstermektedir. Bu alanın Geç Roma Dönemine tarihlendirilmesinde bizler için örnek teşkil edecek, bölgeye yakın önemli bir kült merkezi de yer almaktadır (Çiğdem-Öztürk, 2006: 31 vd). Gümüşhane ilinin 48 km. güneybatısında bulunan Şiran ilçesinin 21 km. kuzeybatısındaki Araköy’de yaptığımız yüzey araştırmalarında tanımladığımız Araköy Kaya Mezarı Kompleksi içerisinde sunu çukurları da yer almaktadır (Çiğdem-Gönültaş, 2004: 73 vd). Gümüşhane-Bayburt Bölgesinin Eski Çağının aydınlatılmasında çok önemli bir sivil ve askeri yerleşim alanı olan Satala Askeri Garnizonunun (Çiğdem, 2012: 106 vd) bulunması, Yukarı Kırzı’da yer alan bu kült merkezinin de tarihlendirilmesinde başlıca etken olarak görmekteyiz.

Çatıksu Gözetleme Kulesi: Çatıksu köyünün hemen kuzeyinde yer almaktadır. Anayoldan 82 m. yüksekliktedir. Gözetleme kulesinin batı yönü sarp bir kayalık olup, kuleye doğu ve güney yönünden ulaşılmaktadır. Kule kuzey-güney istikametinde konuşlandırılmış olup yaklaşık 17 m. uzunluğundadır. Bütünüyle anakayaya göre şekillendirilmiş olan kulenin sur duvarları büyük kütleli taş bloklardan kiplopik teknikle oluşturulmuştur (Resim 20). Gözetleme kulesi bu görünümü ile bölgede erken dönemlere tarihlendirilebilecek en eski askeri mimari örneğidir. Güney ucu anakaya göre şekillendirilerek bir burç görünümü kazandırılmıştır (Resim 21). Bu alanda yoğun kaçak kazı izleri de bulunmaktadır. Bir an önce koruma altına alınması gereken gözetleme kulesi, Hart Ovası’nın kuzeybatısındaki en uç noktasında ovayı tamamen kontrol altında tutmaktadır. Ayrıca Trabzon’dan gelen yol Çatıksu üzerinden Bayburt’a buradan da Erzurum’a ulaşmaktadır. Bu güzergâhın tarihi bir yol bağlantısı olduğunu gösteren köy merkezindeki han maalesef 1951 yılındaki yol yapımında yıkılmıştır.

Yukarı Kırzı Gözetleme Kulesi: Yukarı Kırzı Köyü’nün 1.5 km. kuzeyinde bulunmaktadır (Resim 22). Gözetleme kulesinin batısında Guskar deresi doğusunda Kule Deresi geçmektedir. Kuleye güneyden ulaşılmaktadır. Anakaya göre şekillendirilmiş kulenin sur duvarları tamamen kaçak kazılarla tahrip olmuş durumdadır (Resim 23). Yalnız kuzeyde kısmen duvar izleri yer almaktadır. Mevcut bulgulara göre gözetleme kulesi en erken Orta Çağ’a tarihlendirilmek zorundadır. Kule Aydın-tepe Ovası’na tamamen hâkim konumda konuşlandırılmıştır. Gözetleme kulesi Karadeniz’e ulaşan yol

üzerindeki konumu ile stratejik bir önem arz etmektedir. Aydıntepe'den gelen yol Şalcılar üzerinden Araklı, Çaykara, Sürmene'ye geçmektedir. Eski dönemlerden beri bu yolun kullanıldığını kanıtlayan bir han gözetleme kulesinin hemen güneybatısında yer almaktadır.

Kuzeydoğu Anadolu sınırları içerisinde yer alan Aydıntepe ve çevresinin en eski yerleşim tarihini tıpkı Gümüşhane ve çevresinde olduğu gibi, Eski Tunç Çağı'ndan itibaren başlatabiliriz. Bölgede yapılan arkeolojik yüzey araştırmaları bu dönem öncesine geçebilecek her hangi bir kanıt göstermemektedir³. Yerleşim yerlerinde karşılaştığımız ve Karaz Keramiği olarak tanımlanan çanak ve çömlek parçaları, bölgenin bu dönemlerde bu homojen kültürün yayılım alanı içerisinde olduğunu kanıtlamaktadır (Pehlivan, 1984: 34 vd.; Pehlivan, 1994: 328; Işıklı, 2011: 41 vd). Aydıntepe ve çevresinin ekolojik yapısı Karaz Kültürü'nü oluşturan toplumların temel geçim kaynağı olan hayvancılığa müsait bir alanı oluşturmaktadır (Çiğdem, 2000: 197 vd.; Işıklı, 2011: 96 vd). Karaz Kültürü, Aydıntepe üzerinden Karadeniz'e ulaşılan güzergâhtaki son noktası olmuştur. Zira Soğanlı Dağları bu kültürün daha kuzeye geçmesini engellemiş görülmektedir. Zaten Soğanlı Dağları'nın kuzeyinde her ne kadar yaylak alanlar bulunsa da Karaz Kültürü'nün bir ayağı da tarıma dayandığından, söz konusu alanlarda tarım havzalarının yer almaması, kültürün kendisini buralarda göstermesini bütünüyle engellemiştir.

Geç Kalkolitik Çağ'dan itibaren Gümüşhane-Bayburt Bölgesinde varlığına tanıklık ettiğimiz Karaz Kültürü'nün, Aydıntepe ve çevresinde bu dönemden itibaren rastlanılmaması dikkat çekici olarak görülmektedir. Bölgede arkeolojik çalışmalar yapan Sagona, Aydıntepe'ye yakın Bayburt sınırları içerisinde yer alan yerleşim alanlarında, özellikle Taşkesen III'te Geç Kalkolitik Çağ örnekleri göstermektedir (Sagona-Sagona, 2004: 119). Tarımsal verimlilik açısından Aydıntepe ovasından geri olmayan hatta hemen hemen aynı havzaya sahip olunan bu bölgeye Kültürün neden erken dönemde rağbet göstermediğini açıklamak bizler için de güç gözükmektedir. Biz, bu durumu mevcut bulgulara dayandırarak, bölgeye gelen Karaz göçlerinin ilk dönemlerde yoğun olmadığını, nüfusun artmasıyla zamanla yoğunlaşarak,

---

³ Gümüşhane-Bayburt Bölgesinde ilk arkeolojik çalışmaları yapan Kökten, yüzey çalışmalarında karşılaştığı kahverengi-siyah tonlarda ve tek renkli çanak-çömlekleri Bakır Çağı Keramiği olarak tanımlamıştır. Kökten 1944a, 465 vd.; Kökten 1944b, 659 vd.; Kökten 1952, 659 vd.

Eski Tunç Çağı'yla birlikte Aydıntepe istikametine de yayıldığı şeklinde yorumlayabiliriz. Burada şunu da hemen ilave etmeliyiz ki, bütün bu varsayımlar yüzey araştırmalarına dayanmaktadır. Aydıntepe ve çevresinde yer alan höyüklerde yapılacak sistematik kazılarla bu durum daha da net ortaya konulacaktır.

Kuzeydoğu Anadolu'nun tarihi çağlara geçişi ilgili problem muhakkak ki Aydıntepe için de geçerlidir. Gümüşhane-Bayburt Bölgesinde ve diğer alanlarda sürdürülen arkeolojik yüzey çalışmalarında şu ana kadar bölgenin yazılı tarihini ortaya koyan herhangi bir yazılı metine ulaşılmış değildir. Bölge ile ilgili ilk yazılı bilgiler dolaylı da olsa 14. yüzyılda başladığı kabul edilir (Pehlivan, 1994: 329). Hitit İmparatorluğu'nun Anadolu sınırları içerisinde mücadeleye girdiği önemli bir unsur da Hititlerin Yukarı Memleket'indeki şehirleri tehdit eden Hayaşa-Azzililer'di. Hayaşa-Azzi ile ilgili kaynakların sınırlı oluşu, başta sınırları olmak üzere Hayaşa-Azzi ilgi birçok konuyu tartışılır kılmaktadır. Konu ile ilgi önerilerde bulunan bilim adamlarının işaret ettikleri yerlere arasında Aydıntepe'nin de içerisinde olduğu Erzurum-Erzincan-Bayburt illeri ve Karasu-Çoruh-Kelkit havzaları baskın olarak yer almaktadır⁴. Pehlivan, Hayaşalılar'ın M.Ö. III. Binde Doğu Anadolu'da egemen olan Hurrilerin toplumsal yapılarını ve yaşam biçimlerini devam ettirdiklerini (Pehlivan, 1991: 74), Yakar, da onların yoğun bir şekilde hayvancılık, nispeten de tarımla uğraşan yarı göçebe bir yaşam sürdürdüklerini belirtmektedirler (Yakar, 2000: 431). Ekolojik yapısıyla böyle bir yaşam biçimine müsait olması bakımından Aydıntepe ve çevresi de Hayaşalılar için önem arz edebilecek konumdadır. Aydıntepe'de yapılan arkeolojik yüzeye araştırmalarında Orta ve Geç Tunç çağına tarihlendirilebilecek yerleşim alanlarına rastlanılmaması, bölgede Yakar'ın ifade ettiği hayvancılığa dayalı yarı göçebe yaşamın baskın olduğunu göstermektedir. Özellikle Aydıntepe'nin kuzeyindeki yüksek kesimlerin bu anlamda ne gibi bir rol oynadığını ortaya koymak ise şu anki bulgularla oldukça güç gözükmektedir.

Doğu ve Kuzeydoğu Anadolu'da Son Tunç Çağı'nın ne zaman ve ne şekilde bittiği ve Demir Çağlarına nasıl girildiği bir problem olarak varlığını hala sürdürmektedir (Koroğlu, 2003: 231vd.; Yakar, 2003: 16). Bölgenin

---

⁴ Lokalizasyonlarla ilgili görüşler için bkz. Pehlivan 1991, 37 vd.

Demir çağları ile ilgili ilk bilgileri Çoruh-Kelkit havzalarında arkeolojik yüzey araştırmaları yapan Sagona'nın çalışmalarında görmekteyiz. Sagona Bayburt Ovası'nda gerçekleştirdiği çalışmalar sonucunda, bölgenin Demir Çağı'nda günümüzden önceki en yoğun yerleşim düzeyine ulaşıldığı, höyüklerin yanı sıra yüksek sarp kayalıklar üzerine kurulmuş savunmaya yönelik yerleşmelerin de bu dönemde karşımıza çıktığı sonucuna ulaşmıştır (Sagona-Sagona, 2004: 9-10). Aydıntepe yüzey araştırmaları da Erken Demir ve Demir Çağ yerleşmelerinin oldukça yaygın olduğunu göstermektedir. Özellikle Çatıksu Köyü'nün kuzeyinde yer alan gözetleme kulesinin bölgenin Erken Demir Çağı için ünik bir eser olduğu görüşündeyiz. Bu gözetleme kulesiyle Erken Demir Çağ ile bölgede artık belirli bir siyasi otoritenin egemen olmaya başladığı görülür. Savunma gücü oluşturan bu otoritenin bölge üzerindeki etkinliği hangi boyutta idi, egemenlik sınırları nerelere kadar uzanıyordu, bütün bu soruları tamamıyla yanıtlamak güç olsa da belirli bir merkezileşmeye yöneldiği muhakkaktır. Oluşturulan bu merkezi güç, bölgenin Eski Tunç Çağları toplulukları tarafından mı yoksa bölgeye dışardan yeni gelen topluluklar tarafından mı kurulduğu kesinlik arz etmemektedir. Nüfus artışıyla birlikte tarımsal üretime olan ihtiyaç ta artmış ve bu üretim kontrol altına da alınmıştır. Bölgenin temel geçim kaynağı olan hayvancılıktan güçlü bir kopuşun olduğunu düşünmemekteyiz. Çünkü her ne kadar yerleşik bir yaşam artışı olsa da bölgenin ekolojik yapısı hayvancılığın hala baskın geçim kaynağı olması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

M.Ö. 9. Yüzyılda Doğu Anadolu'da ilk merkezi siyasal örgütlenmeyi kuran ve bölgenin tarihi çağlara geçişini sağlayan Urartu Krallığı'nın Kuzeybatı yayılımının Bayburt'u dolayısıyla, Aydıntepe'yi de ne kadar içerisine aldığı tartışılması gereken bir durumdur. Pehlivan, Urartu öncesinde yani, Uruatri-Nairi Konfederasyonları Döneminden itibaren, özellikle III. Salmanassar'ın ilk saltanat yıllarına ait yazıtında belirtilen Dayaeni Krallığı'nın sınırlarını Bayburt-İspir ve Tortum-Erzurum arasındaki topraklara lokalize ederek, Assurluların bölge ile bağlantısına dikkat çeker (Pehlivan, 1994: 333). Gerek Gümüşhane ve gerekse Bayburt il ve ilçelerinde gerçekleştirdiğimiz arkeolojik yüzey araştırmalarında şuana kadar Assurlular'a ait yazılı veya arkeolojik bir bulgu elde edemedik. Gerçekten Assur saldırıları Bayburt-Aydıntepe'ye kadar ulaştı mı? Bu sorunun eldeki verilere göre yanıtlanması oldukça güç gözükmektedir. Bununla beraber

yukarıda değinildiği gibi, Aydıntepe çevresinde Erken Demir Çağ'da siyasi bir otoritenin bulunduğunu ve dışardan gelebilecek saldırılara karşı savunmaya geçildiğini gösterir önemli bir eser yer almaktadır.

M.Ö. 9. yüzyılda Doğu Anadolu'nun ilk merkezi siyasi örgütlenmesini gerçekleştiren Urartu Krallığı'nın Bayburt/Aydıntepe ile olan ilişkisinin boyutu da tam anlamıyla belirgin gözükmemektedir. Bugüne kadar yapılan çalışmalarda bölgede Urartu'nun varlığı kesin olarak ortaya koyacak yazılı bir belge ve güçlü arkeolojik bulgu elde edilmemiştir. Bununla beraber, Bayburt Kalesi'nin bölgedeki diğer Urartu kalelerinin konumları ve mimari öğeleri ile olan benzerlikleri göz önünde tutularak Urartu yayılımının bu bölgeye kadar ulaştığı kabul edilir (Uluçam, 1994: 424 dpnt. 4). Diğer bir yaklaşım da Urartu Krallığı'nın batıya yönelik ticaretinde Karadeniz'in bir çıkış kapısı olabileceği üzerine kurulmuştur (Pehlivan, 1994: 334 dpnt. 6; Çiğdem, 2012: 33). Bu yaklaşıma göre Karadeniz'e ulaşan güzergâhta Bayburt ta yer almaktadır. Bir başka görüş te, Doğu Karadeniz özellikle Gümüşhane Bölgesi zengin maden kaynakları ile Urartu Krallığı arasında bir bağlantı üzerine durmaktadır (Çiğdem, 2012: 34). Bu görüşte Bayburt, hem bakır (Özger, 2008: 495 vd) ve gümüş (Marko Polo Seyahatnamesi I, 21) madenlerine sahip olması hem de Doğu Karadeniz maden kaynakları yolu üzerinde yer almasıyla ön plana çıkmaktadır.

Urartu- Karadeniz dolayısıyla Bayburt arasında kurulabilecek en sağlıklı ilişki Pehlivan'ın da belirttiği üzere, Diauehi Krallığı üzerinden kurulmuş olabileceğidir (Pehlivan 1994, 333; Çiğdem 2006, 95 vd). Doğu Karadeniz'e sınırı olan Diauehi Urartu Krallığından önce, bölgenin zengin madenlerini keşfetmiş ve bunlardan büyük oranda yararlanmıştı. Dolayısıyla Bayburt/Aydıntepe ile Urartu'dan çok Diauehi ilişki içerisine girmiş olabilir. Ancak Bayburt/Aydıntepe'de Diauehi kültürünü yansıtacak verilerin yokluğu, bu ilişkinin boyutlarının tam anlamıyla ortaya konulmasını imkânsız kılmaktadır. Bu anlamda, Aydıntepe yüzey buluntuları da bu konunun aydınlatılmasında yetersiz kalmaktadır. Bölgede yapılacak arkeolojik kazılarla bu konun daha ayrıntılı irdeleneceği muhakkaktır.

Aydıntepe yüzey araştırmasında karşılaştığımız malzeme grupları içerisinde Roma keramikleri, bölgedeki Roma varlığını oldukça teyit eder niteliktedir. Eldeki mevcut verilere göre erken dönem Roma-Pontos ilişkilerinde, Pontos Krallığını ortadan kaldırma görevi verilen Pompeius

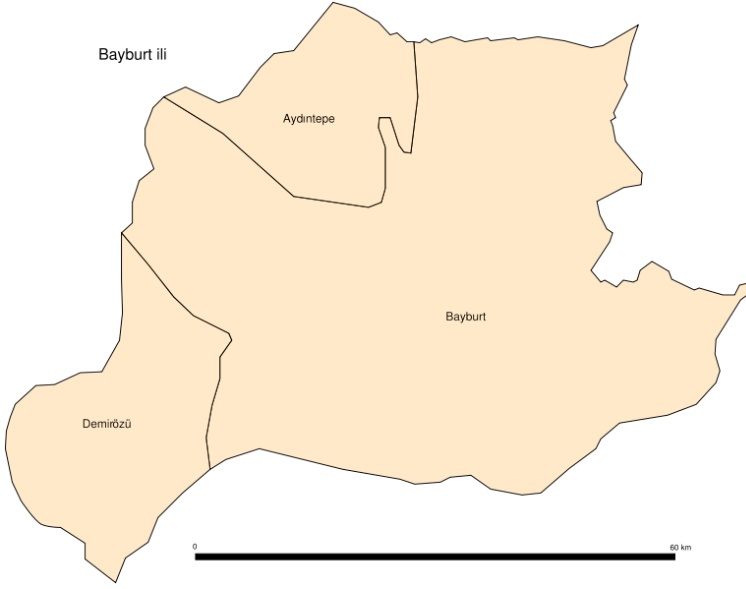
Magnus (M.Ö. 67) Mithridates'i Lykos/Kelkit Irmağı kenarında yenince, Mithridates Akampsis/Çoruh Irmağı'nı geçerek Kolhis'e geri çekilmek zorunda kaldı. Bu olaylar esnasında Mithridates kraliyet hazinelerini sakladığı Sinoria/Bayburt Kalesi'ne ulaştınca, burada kendisini takip eden komutan ve askerlerini ödüllendirmiştir (Arslan, 2007: 461-462). Bayburt'tan Doğu Karadeniz sahillerine oradan da Kırım'a ulaşan Pompeius, bu seferinde Karadeniz sahillerine büyük bir olasılıkla Aydın-tepe üzerinden ulaşmış olmalıdır. Olasılıkla Kuzeydoğu Anadolu'nun en önemli askeri garnizonu olan Satala'dan Kelkit-Köse-Demirözü-Bayburt güzergâhı takip edilmiş, buradan Aydın-tepe'ye geçilerek, Soğanlı Dağları üzerinden Karadeniz'e ulaşılmıştır. Bryer-Winfield, günümüzde Bayburt-Trabzon arasının 200 km. olduğunu, Bayburt-Of arasının 100 km. den daha az olabileceğini ifade etmektedirler (Bryer-Winfield, 1985: 324). Dolayısıyla Bayburt'tan Of'a en kestirme Aydın-tepe üzerinden olmalıdır. Bütün bu olasılıklar Satala askeri garnizonu ile Aydın-tepe arasında Karadeniz sahillerine ulaşan bir yol bağlantısının bulunma ihtimali oldukça yüksek görülmektedir. Aydın-tepe Höyük'te bulunan yoğun Roma keramiği bu durumu yeterince kanıtlamaktadır.

Kaynakça

- Arslan, M. (2007). *Roma'nın Büyük Düşmanı Mithridates VI Eupator*, İstanbul.
- Bryer, A. A. M.-J. Winfield (1985). *The Byzantine Monuments and Topography of Pontos I*, Washington.
- Çiğdem, S. (2000). "Başlangıçtan Eski Tunç Çağı Sonuna Kadar Erzurum ve Yöresi Geçim Kaynakları" *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Bilimleri Araştırma Dergisi* 26, 197-210.
- Çiğdem, S. (2006). "Urartu Krallığı'nın Doğu Karadeniz İlişkilerinde Diauehi Ülkesinin Rolü" *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7/1, 95-112.
- Çiğdem, S.-B. Gönültaş (2004). "Gümüşhane Şiran-Araköy'de Sunu Çukurları" *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat sosyal Bilimler Dergisi* 4/33, 73-84.
- Çiğdem, S.-N. Öztürk (2006). "Gümüşhane Şiran-Araköy Kaya Mezarı Kompleksi" *Arkeoloji ve Sanat Dergisi* 28/121, 31-38.

- Çiğdem, S. (2012). *Tarih, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Araştırmaları I, Eski Çağ'dan Orta Çağ'a Gümüşhane*, Gümüşhane.
- Erkmen, M. (1999). "Aydıntepe Yeraltı Şehri Çalışmaları" IX. *Müze Kurtarma Kazıları Semineri (27-29 Nisan 1998 Antalya)*, Ankara, 313-320
- Hacıhasanzade, F. (2007). *Coğrafi, İdari, Ekonomik Açından Her yönüyle Her Köyüyle Bayburt*, İstanbul.
- Işıklı, M. (2011). *Doğu Anadolu Erken Transkafkasya Kültürü Çok Bileşenli Gelişkin Bir Kültürün Analizi*, İstanbul.
- Kökten, İ.İ. (1944)a. "Kuzeydoğu Anadolu Prehistoryasında Bayburt Çevresinin Yeri" *DTCFD III/I*, 465-486.
- Kökten, İ.İ. (1944)b. "Orta, Doğu ve Kuzey Anadolu'da Yapılan Tarihöncesi Araştırmaları" *Bellekten VIII/32*, 659-680.
- Marko Polo. *Marko Polo Seyahatnamesi I* (Yay. Haz. F. Dokuman), Tercüman 1001 Temel Eser 87.
- Kökten, İ.İ. (1952). "Anadolu Prehistorik Yerleşme Yerlerinin Dağılışı Üzerine Bir Araştırma" *DTCFD X 3-4*, 167-207.
- Özey, R. (1994). "Bayburt ve Çevresinin Coğrafi Özelliklerine Genel Bir Bakış" *Türk Tarihinde ve Kültüründe Bayburt Sempozyumu (23-25 Mayıs)*, Ankara, 437-494.
- Özger, Y. (2008). *XIX: Yüzyıl Bayburt (Sosyo-Ekonomik, İdari ve Demografik Yapı)*, İstanbul.
- Özkorucuklu, H. (1992). "Aydıntepe Yeraltı Kenti 1989-1990 Yılı Çalışmaları" II. *Müze Kurtarma Kazıları Semineri (29-30 Nisan 1991 Ankara)*, Ankara, 233-254.
- Köroğlu, K. (2003). "The Transition from Bronze Age to Iron Age Eastern Anatolia" *Identifying Changes: The Transition from Bronze to Iron Ages in Anatolia and its Neighbouring Regions (Proceedings of the International Workshop İstanbul, November 8-9, 2002)*, (Ed. B.Fischer-H.Genz-E.Jean-K.Köroğlu) İstanbul, 231-244.
- Pehlivan, M. (1984). *En Eski Çağlardan Urartu'nun Yıkılışına Kadar Erzurum ve Çevresi (Bas Dok. Tezi)*, Erzurum.
- Pehlivan, M. (1991). *Hayaşa (M.Ö. XV-XIII. Yüzyıllarda Kuzeydoğu Anadolu)*, Erzurum.

- Pehlivan, M. (1994). "Başlangıçtan Urartu'nun Yıkılışına kadar Bayburt ve Yöresi" *Türk Tarihinde ve Kültüründe Bayburt Sempozyumu (23-25 Mayıs)*, Ankara, 327-345.
- Sagona, A.-C. Sagona (2004). *Archaeology at The North-East Anatolian Frontier, I An Historical Geography and a Field Survey of the Bayburt Proviencie, Lovian-Paris-Dudley, M.A.*
- Sinclair, T.A. (1989). *Eastern Turkey: An Architectural and Archaeological Survey Vol. II*, London.
- Suküt, M.K. (2007). *Prehistorik Dönemden Roma'nın Sonuna Kadar Aydıntepe*, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (Bas. Yüksek Lisans Tezi), Erzurum.
- Uslu, G.A. (1980). *Gümüşhane ve Çevresinin Tarihi – Sanat Eserleri (1969/1971)*, İstanbul.
- Ünsal, V. (2006). *Tarihi ve Arkeolojik Yönüyle/Bayburt-İspir-Yusufeli Çoruh Havzası*, Trabzon.
- Yakar, J. (2000). *Ethnoarchaeology of Anatolia Rural Socia-Economy i,n the Bronze Ages*, Jerusalem.
- Yakar, J. (2003) "Identifying Migrations in the Archaeological Records of Anatolia" *Identifying Changes: The Transition from Bronze to Iron Ages in Anatolia and its Neighbouring Regions (Proceedings of the International Workshop İstanbul, November 8-9, 2002)*, (Ed. B.Fischer-H.Genz-E.Jean-K.Koroğlu) İstanbul,11-20

Harita 1: Bayburt İli ve İlçeleri

Foto 1: Bayburt-Aydıntepe.

Foto. 2: Çovrang Yayla Yerleşmesi.

Foto. 3: Göller Mevkii.

Foto. 4: Aydıntepe Höyük.

Foto. 5: Aydıntepe Oda Mezarı.

Foto. 6: Aydıntepe Yeraltı Şehri.

Foto. 7: Aydıntepe Yeraltı Şehri.

Foto. 8: Aydıntepe Yeraltı Şehri.

Foto. 9: Aydıntepe Yeraltı Şehri.

Foto. 10: Aydıntepe Yeraltı Şehri.

Foto. 11: Aydıntepe Yeraltı Şehri.

Foto. 12: İncilitepe Höyük I.

Foto. 13: İncilitepe Höyük II.

Foto. 14: Çorak Höyük.

Foto. 15: Örenler Höyük.

Foto. 16: Kızıllar Mevkii.

Foto. 17: Kilisetepe Mevkii.

Foto. 18: Vangderesi Kült Alanı.

Foto. 19: Vangderesi Kült Alanı.

Foto. 20: Çatıksu Gözetleme Kulesi.

Foto. 21: Çatıksu Gözetleme Kulesi.

Foto. 22: Yukarıkırzı Gözetleme Kulesi.

Foto. 23: Yukarıkırzı Gözetleme Kulesi.